

**Bronnen rondom Aletta Jacobs:
oefenen met vaardigheden**

2

ANNEMARIE KLOOSTERMAN,
STEFAN BOOM EN HANS
BOSCHLOO

Als de vrouwen toen de baas waren geweest ...

In 1915 bezoekt Aletta Jacobs regeringsleiders van de oorlogvoerende landen en de Verenigde Staten. Ook werd zij ontvangen door de 'vredepaus' Benedictus XV.

Van de gesprekken die ze met hen voerde, maakte ze op losse velletjes een verslag.

In Kleio 3 stond lesmateriaal over de rol van Aletta in de Nederlandse kiesrechtstrijd.

Nu gaan wij in op haar activiteiten in het buitenland

Met deze bronnen, die nog niet eerder gepubliceerd zijn, kan van alles gedaan worden. Wij kozen voor een praktische opdracht, die niet tot in detail is uitgewerkt. Het structuurbegrip interpretatie staat in deze aflevering centraal. De open opzet zal ertoe leiden dat leerlingen op verschillende manieren met deze bronnen aan de slag gaan. Daardoor zullen de vaardigheden die daarbij aan bod komen, per leerling verschillen.

Voorbeelden van wat scholen met dit materiaal doen, worden gepubliceerd op de websites www.alettajacobs.org en <http://www.iiav.nl>

Daar zijn ook meer bronnen en informatie te vinden. Al dit lesmateriaal is geschikt voor direct gebruik, maar leent zich ook voor bewerking door de docent. De leerling kan zelf de websites bezoeken om ideeën op te doen, meer te vinden over het leven van Aletta, illustraties over te nemen enzovoort.

Om verder te lezen

Mineke Bosch, *Aletta Jacobs (1854-1929), Een onwrikbaar geloof in*

rechtvaardigheid (Balans: Amsterdam 2005). In dit boek is een hoofdstuk gewijd aan het Internationaal Congres van vrouwen in Den Haag. In opdracht van dit congres bezochten Aletta Jacobs en een aantal andere vrouwen de regeringsleiders van de oorlogvoerende landen.

Klaske de Jonge, *Dames in de dierentuin. Het internationaal Congres van Vrouwen in den Haag, 28 april-1 mei 1915, leeronderzoek Nederland in de Eerste Wereldoorlog* (z.p., 2004).

Dit onderzoek biedt veel informatie over het congres en de reacties erop.

Marijke Mossink, *De levenbrengsters. Over vrouwen, vrede, feminisme en politiek in Nederland 1914-1940* (Amsterdam 1995). In dit proefschrift wordt een vergelijkend onderzoek gedaan naar twee Nederlandse vrouwenvredesorganisaties. Het Haags Congres van Vrouwen en het vervolg komen uitgebreid aan de orde.

W.H. Posthumus-van der Goot, *Vrouwen vechten voor de vrede* (Arnhem 1961). Dit boek behandelt

Potloodtekening van Aletta Jacobs, gemaakt door Isaac Israëls (1919).

vredesbewegingen, vredescongressen en het streven naar vrede in de negentiende en de twintigste eeuw, met nadruk op de rol van vrouwen.

Jane Addams, Emily G. Balch, Alice Hamilton, *Women at The Hague, The International Congress of Women and its results, Introduction by Harriet Hyman Alonso* (University of Illinois Press: Urbana and Chicago 2003). Dit boek bevat artikelen van drie vrouwen die aan het congres deelnamen en de regeringsleiders bezochten. De inleiding en de bijlagen bevatten gegevens over het congres.

Aletta Jacobs en de Eerste Wereldoorlog

Het Internationaal Congres van Vrouwen in Den Haag, 28 april-1 mei 1915. Namens dit congres bezochten Aletta Jacobs en een aantal andere vrouwen de regeringsleiders van de oorlogvoerende landen. De foto is genomen in de congreszaal van de Haagse dierentuin. Er waren 1136 vrouwen (36 uit verschillende landen) en circa 300 waarnemers (mannen en vrouwen zonder stemrecht) aanwezig. Achter de tafel zit het bestuur van het congres, v.l.n.r. Florence Holbrook (VS), Mia Boissevain (Ned.), Thova Daugaard (Denemarken), Fannie Fern Andrews (VS), Jane Addams (VS, voorzitter), Rosa Manus (Ned., secretaris), Aletta Jacobs (Ned., vice-voorzitter), Chrystal Macmillan (GB), Kathleen Courtney (GB), Emma Hansson (Noorwegen), Anna Kleman (Zweden) en, op het spreekgestoelte, Rosika Schwimmer (Hongarije).

Historisch kader

Omstreeks 1850 was het in Nederland en de andere Westerse landen niet netjes voor een vrouw om alleen over straat te lopen, in een restaurant te zitten, in het openbaar te spreken of om in eigen onderhoud te voorzien door buitenshuis te werken. Vrouwen hoorden thuis. Mannen deden het werk en bestuurden staat en gezin. Dit was de gangbare opvatting; de mening van mensen die de kranten lazen en in het openbare leven de toon aangaven, de 'publieke opinie'.

De praktijk was echter anders. Vrouwen werkten wél buitenshuis. Vrouwen waren wel zichtbaar in de openbare ruimte. Maar dat waren arbeidervrouwen, vrouwen uit 'het volk'. Blijkbaar golden voor hen andere normen en waren zij onzichtbaar voor de makers van de publieke opinie.

Meisjes uit de 'betere kringen' werden over het algemeen goed opgeleid, maar voor een leven als representatieve echtgenote en moeder. Buitenshuis werken was taboe, ook voor vrouwen die ongehuwd bleven. Het is niet verwonderlijk dat vrouwen uit deze 'betere kringen' andere opvattingen kregen over de rolverdeling in de samenleving en deze gingen verspreiden.

Aletta Jacobs is in Nederland symbool geworden voor de vele vrouwen die naar verandering streefden. Zij zocht contact met vrouwen in andere landen die dezelfde strijd streden. Uit deze contacten groeide een krachtige internationale beweging, die in 1904 leidde tot de oprichting van de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht (International Women Suffrage Alliance, IWSA). De leden van de bond

maakten propaganda en organiseerden internationale congressen. Ze deden dit in een wereld die raar opkeek van vrouwen die zelf het heft in handen namen. Zij werden vaak belachelijk gemaakt, maar kregen ook steeds meer medestanders.

In 1914 hield de Wereldbond zich bezig met de organisatie van een groot congres, dat in 1915 in Berlijn gehouden moest worden. Maar toen brak de oorlog uit. Miljoenen mannen stonden tegenover elkaar in de loopgraven en miljoenen sneuvelden er. In de meeste landen kwam het politieke leven tot stilstand. De oorlog was belangrijker. De strijd voor gelijke rechten voor vrouwen, de kiesrechtstrijd, de strijd voor sociale verbeteringen, werden op een laag pitje gezet.

Een aantal vrouwen uit de Wereldbond vond dat er iets gedaan moest worden om de oorlog te stoppen en het moorden te eindigen. Juist vrouwen moesten zich inzetten voor vrede. Zij wilden een nieuw internationaal congres organiseren, maar nu om de vrede te bevorderen. Bij vrouwen uit de oorlogvoerende landen lag dit echter gevoelig. Was het geen landverraad als zij over vrede gingen praten terwijl de mannen aan het front stonden?

Toen de Wereldbond daarom geen initiatief nam, besloot Aletta Jacobs haar eigen contacten te gebruiken om in het neutrale Nederland een Internationaal Congres van Vrouwen te organiseren. Het werd gehouden van 28 april tot 1 mei 1915 in de congreszaal van de Haagse dierentuin. Vrouwen uit twaalf landen spraken daar over vrede.

De resultaten van het congres werden in een aantal besluiten vastgelegd. Het bestuur van het congres kreeg de opdracht die persoonlijk aan te bieden aan de regeringen van de oorlogvoerende en van de neutrale landen. Daarom gingen Aletta Jacobs en enkele andere vrouwen op reis naar Duitsland, Oostenrijk, Italië, Frankrijk, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. In Italië werd ook de paus bezocht. Een andere groep vrouwen ging naar de Scandinavische landen en Rusland.

Opdracht

Stel: je doet onderzoek naar de rol van vrouwen in de Eerste Wereldoorlog en je bent erachter gekomen dat er in 1915 een vredesinitiatief is geweest van Aletta Jacobs. Omdat je daarover meer wilt weten, ga je het naar het IIAV (Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging), want daar worden de brieven en andere persoonlijke papieren van Aletta Jacobs bewaard. In dit archief vind je de losse velletjes papier waarvan de tekst hierna is afgedrukt. Ze zijn door Aletta zelf geschreven en vormen het verslag van de gesprekken die zij in de Eerste Wereldoorlog heeft gevoerd met de leiders van de strijdende landen. Je besluit om deze aantekeningen te gebruiken voor je onderzoek naar de rol van vrouwen in de Eerste Wereldoorlog.

Daarvoor moet je de volgende vragen beantwoorden:

- Wat was de positie van vrouwen en van de internationale vrouwenbeweging in de Eerste Wereldoorlog?
- Wat was het belang van Aletta Jacobs voor de vrouwenbeweging en de vrouwenvredesbeweging?
- Hoe werd er door de betrokken volken, mannen, vrouwen en leiders gedacht over de oorlog en de rol van vrouwen in de oorlog? Zijn er verschillen?

Wat ga je doen?

- Ga eerst na wat je schoolboek schrijft over de Eerste Wereldoorlog.
- Maak vervolgens een reconstructie van de gebeurtenissen in de bronnen, met daarin duidelijk aangegeven welke personen een rol spelen. Maak hiervoor een tijdbalk.
- Ga vervolgens na welke antwoorden je in elke bron kunt vinden op de vragen A, B en C. Vind je verschil in opvattingen? Wat zijn de verklaringen daarvoor? Wat zou je nog moeten uitzoeken om tot goede antwoorden te komen?
- Trek (voorlopige) conclusies met betrekking tot de hoofdvraag 'de rol van vrouwen in de Eerste Wereldoorlog' en de deelvragen A, B en C.
- Maak een verslag van wat je gedaan en gevonden hebt.

De Bronnen

De bronnen komen uit het handgeschreven verslag van de reis van Aletta Jacobs en andere vrouwen langs ministers en regeringsleiders in 1915 (uitgezonderd het citaat van Jane Addams in bron 2).

Het volledige verslag, foto's en meer informatie:

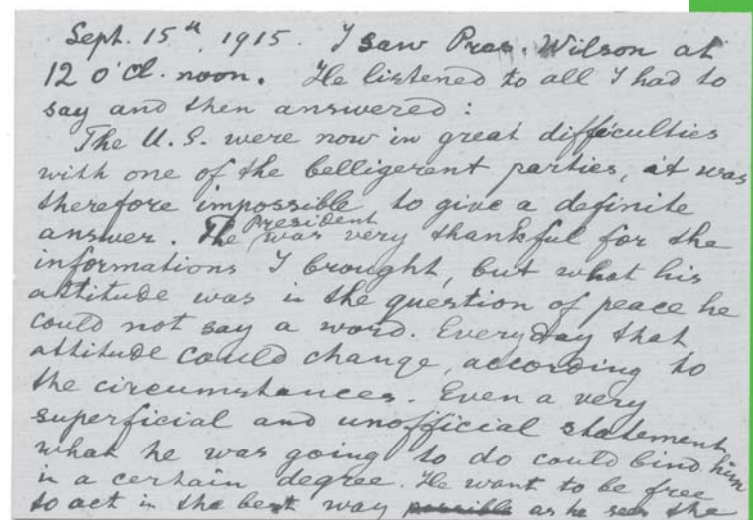
www.AlettaJacobs.org/extra/lesmateriaal

www.iiav.nl/nl/databases/onderwijs

1. Duitsland 19 mei – 23 mei 1915

'Woensdag 19 mei vertrokken Miss Jane Addams en Dr. Alice Hamilton van Chicago, Mevr. Van Wulfften Palthe van Den Haag en ik naar Berlijn. (...)

De Duitse vrouwen, die wij daar ontmoetten, waren uiterst onsympathiek door de wijze waarop zij uiting gaven aan haar gevoel van nationale trots, volkomen gemis aan medegevoel met het lijden van de in de oorlog betrokken volken en met de sterk uitgesproken wens de oorlog te laten voortduren tot Duitsland de overwinning had behaald.

Vrijdag 21 mei hadden Miss Addams en ik een onderhoud met Von Jagow (de minister van Buitenlandse Zaken), om 3 uur, in zijn bureau. De kleine, zenuwachtige man sprak zeer goed Engels en ontving ons zeer vriendelijk. Nadat wij hem het doel van onze komst hadden medegedeeld en op enige resoluties in het bijzonder gewezen hadden, ontspoon zich als vanzelf een gesprek over de oorlog en de kans op het sluiten van een spoedige vrede. Von Jagow voelde de wenselijkheid van een spoedige vrede zeer sterk, doch was van oordeel dat de eerste stappen daartoe door de neutrale Staten moesten worden gedaan en dat President Wilson daartoe het initiatief moest nemen. Hij was van oordeel dat met het vormen van zo'n comité uit de neutrale staten niet snel genoeg begonnen kon worden en deelde de mening niet, dat wanneer zo'n comité in zijn eerste voorstel tot bemiddeling niet geslaagd was, dit comité niet met nieuwe voorstellen kon komen.

Op zijn droeve uiting dat deze oorlog een waarschuwend voorbeeld was voor de levende generatie, maar dat na een paar geslachten toch weer een oorlog zou uitbreken, omdat de militante natuur van de mannen hen tot oorlogvoeren dreef, had ik gelegenheid op te merken, dat vóór die tijd de vrouwen de macht zouden verkregen hebben om samen met de mannen de regering te leiden.

Von Jagow antwoordde: 'Dat is de enige hoop voor de toekomst, dat de zachtere gevoelens van de vrouwen uitdrukking kunnen vinden in de regeringskringen.'

Deze minister uitte ook nog zijn bevreemding, dat niet in alle landen de vrouwen gemeenschappelijk waren opgestaan om zich tegen deze oorlog te verzetten.

Zaterdag 22 mei werd Miss Addams alleen bij Von Bethmann Hollweg (de minister-president) ontvangen; van onze ambassadeur hoorden wij niets over een bezoek.

Ook dit onderhoud gaf de indruk dat tussenbeide komen van neutrale staten wenselijk werd geacht om te komen tot een *ehrevollen Frieden für alle Länder* (een eervolle vrede voor alle landen). (...)

Zaterdag waren wij allen uitgenodigd bij de Amerikaanse gezant voor de middagdis en zondagmorgen 23 mei vertrokken wij naar Wenen.'

2. Oostenrijk 23 mei – 28 mei 1915

Uit het verslag van de Amerikaanse Jane Addams van het gesprek dat zij hadden met minister-president Von Stürgkh.

'Wij deden bij hem ons verhaal, en hij zei niets. Ik heb nooit erg veel zelfvertrouwen, ik ben nooit honderd procent zeker of ik het wel goed doe, en ik zei

tegen hem: 'Het schijnt u misschien wel erg dwaas toe dat vrouwen op deze manier rondreizen, maar per slot is de hele wereld zelf in deze oorlogstoestand zo ongewoon dat onze missie misschien wel niet vreemder of dwazer is dan de rest.'

Hij sloeg met zijn vuist op tafel. 'Dwaas', zei hij. 'Beslist niet. Dit zijn de eerste verstandige woorden sinds maanden die hier in deze kamer gezegd zijn'. Hij ging verder: 'Die deur gaat van tijd tot tijd open en mensen komen binnen en zeggen, meneer de minister, we moeten meer munitie hebben, we moeten meer geld hebben anders kunnen we niet doorgaan met de oorlog. Eindelijk gaat de deur open en komen er twee personen binnen die zeggen "Meneer de minister, waarom niet vechten vervangen door onderhandelingen?" Dat nu zijn verstandige mensen.'

Aletta zegt van dit bezoek:

'Woensdag 26 mei hadden Miss Addams en ik een onderhoud met Von Stürgkh, een onderhoud dat hoofdzakelijk door hem en mij gevoerd moest worden, omdat hij geen Engels sprak. Deze staatsman vond de taak, die wij op ons genomen hadden, 1^e om een internationaal congres van vrouwen samen te roepen en 2^e om de genomen besluiten persoonlijk tot de regeringen te brengen, hoogst sympathiek en datgene wat in de gegeven omstandigheden van de vrouwen verwacht werd. Hij kon niet begrijpen dat de wereld zolang werkeloos aanzag dat een deel van Europa vernietigd werd en hij spoorde ons zeer aan ons door niets te laten ontmoedigen in ons pogen om vrede te brengen.'

Aletta vervolgt:

'Donderdag 27 mei in ons onderhoud met Burian (de minister van Buitenlandse Zaken) liet deze zich nog beslist uit. Hij was van mening dat elke inmenging van nieuwe staten de vredessluiting zou bemoeilijken en vond dat er zo spoedig mogelijk een comité uit de neutrale staten moest gevormd worden die met besliste vredesvoorstellen bij de oorlogvoerende landen kwam. (...) Hij vond dat president Wilson niet de rechte manier om tussenbeide te komen gevonden had; men moest niet vragen "wilt gij onze tussenkomst", daarop moet elke partij antwoorden "neen", maar men moet met bepaalde voorstellen komen, worden die door een der partijen afgewezen op bepaalde gronden, dan kan men de voorstellen in zo'n richting wijzigen en zien of ze zo door beide partijen aanneembaar zijn. Het was mogelijk op die wijze tot een vergelijk te kunnen komen.

Die avond hadden wij in de Frauenclub te Wenen een vergadering van een veertig à vijftig leden der club, alwaar wij over het Congres en de verdere plannen van het internationale comité spraken. In deze kring vonden wij een willig en met ons streven sympathiserend gehoor.

Hebben wij in Berlijn niet veel kunnen merken van de bestaande oorlog, tenminste niet zó veel als wij ons hadden voorgesteld, in Wenen was dit anders. Het oorlogsbrood was er oneetbaar en het dagelijkse rantsoen (210 gram, in Berlijn 250 gram) ten enenmale onvoldoende voor de werkmans en de burgers uit de middenstand. Het volk en de dieren in de straten zagen er ondervoed en armzalig uit en de vele verminkten langs de wegen, de vuile, slordige kleding van de soldaten, alles en alles, gaf ons de indruk van een volk dat aan uitputting lijdt en zijn laatste krachten verbruikt. De straatdemonstraties, na het bekend worden van de oorlogsverklaring van Italië, werden door jonge jongens op touw gezet en waren van geen betekenis. Van nationale trots geen sprake, men kreeg in Wenen zeer sterk het gevoel dat men hoe vroeger hoe liever en onder alle enigszins aanneembare voorwaarden de vrede zal accepteren.'

3. Italië 3 juni – 9 juni 1915

Toen Aletta Jacobs en Jane Addams in Italië aankwamen, had dat land net de oorlog verklaard aan Oostenrijk-Hongarije.

'Wij kwamen 's middags om 5 uur aan in Milaan en konden 's avonds om 9 uur onze reis naar Rome voortzetten, alwaar wij donderdagmorgen om elf uur arriveerden. In Milaan hadden wij gelegenheid de opgewondenheid van het volk op te merken. Uit alle huizen hingen vlaggen, meestal van alle geallieerde mogendheden en onophoudelijk gilden de stemmen van krantenverkopers nieuwstijdingen, altijd van zege, door de straten. 't Was alsof heel de mannenwereld van Milaan zich op straat bevond. Grote patrouilles soldaten marcheerden af en aan, en aan het station heerste een ongewone drukte. De nachttrein naar Rome was overvol, van comfort geen sprake.'

In Rome spraken Aletta Jacobs en Jane Addams met minister-president Salandra en met Sonnino, de minister van Buitenlandse Zaken, maar:

'Het onderhoud met deze beide staatslieden leidde tot niets. De vrouwen in Italië zijn nog niet zo ontwikkeld dat de mannen onze besluiten reeds genoeg kunnen appreciëren en beide staatslieden gaven zeer terecht te kennen dat Italië na een week van oorlog nog niet over vredesonderhandelingen kon spreken.'

Daarna werd er met de paus, Benedictus XV, gesproken:

'9 juni elf uur werden wij op het Vaticaan ontvangen. In het zwart gekleed en met een zwart doekje over het hoofd begaven wij ons op weg. Na een korte tijd wachten, werden wij door de Paus ontvangen. Hij kwam ons bij de deur tegemoet, gaf ons allen vriendelijk de hand en leidde ons naar het andere eind van het grote vertrek, waar vijf stoelen in een kring gereed stonden. Op gewoon menselijke wijze

onderhield hij zich met ons. Hij had van ons bezoek bij Salandra in de kranten gelezen en wist ook van ons Congres. Hij steunde gaarne elke poging tot vrede en nam gaarne elke suggestie in overweging. Ons streven roemde hij zeer.

Mevr. Palthe begon met hem over medezeggenschap van de vrouw in de regeringen te spreken. Hij was van mening dat de vrouw zeer zeker meer te zeggen moest hebben in de opvoeding van de kinderen, in het onderwijs op de scholen enz., maar hij vroeg of wij ook menen dat de vrouw zitting moest hebben in de regering en toen wij dat toestemden, zette hij grote ogen op. Van die wens der vrouwen had hij blijkbaar nooit gehoord.

Na een onderhoud van meer dan een half uur, deed hij ons weer tot aan de deur uitgeleide en drukte ons allen de hand tot afscheid. Door een dubbele rij van kardinalen, bisschoppen, hoge militairen enz. bereikten wij weer de uitgang.'

4. Frankrijk 11 juni – 16 juni 1915

'Zaterdagmiddag 13 juni spraken wij met Delcassé (de minister van Buitenlandse Zaken). Voor het eerst ontmoetten wij nu een regeringspersoon, die het woord vrede niet wilde horen. Zelfs onder de gunstigste voorwaarden zou Frankrijk nu geen vrede aanvaarden willen. Tientallen jaren was Frankrijk gebukt gegaan onder de last van Duitslands bedreigingen en oorlogsplannen en nu het land eenmaal tot oorlog was overgegaan, nu wilde het vechten totdat Duitsland geheel gebroken was en men Duitsland zo'n oorlogsschatting kon opleggen, dat het in geen eeuw aan een nieuwe oorlog kon denken.

Al onze redeneringen, dat het toch eenmaal moest komen tot vrede, dat Duitsland niet zo gemakkelijk te breken viel enz., maakte hem maar heftiger in zijn afweer van vredesbemiddelingen.

Viviani (de minister-president), die wij maandag 15 juni zagen, was kalmer, gematigder, pacifist en feminist, doch ook hij vond het voor Frankrijk thans onmogelijk aan vredesidealen te denken.

In Frankrijk vonden wij een zeer sterk uitgesproken geest van haat en vijandschap tegen Duitsland.

Gelukkig ontmoetten wij in Mme Duchêne en een kleine groep van jonge vrouwen enthousiaste sympathiebetuigsters voor ons streven. In hun gezelschap ademden wij weer een vrije geest.

Geheel anders was dit in de kring van vrouwen die wij bij Mme Schlumberger ontmoetten. Mme Siegfried, met haar sterk chauvinistische neigingen en haar haat tegen Duitsland en Duitse vrouwen, vond hier haar geestverwanten rondom zich. Men wilde ons overtuigen dat het standpunt door hen ingenomen de juiste was, dat de vrouwen in oorlogstijden zich te scharen hebben rondom hun regering en die niet mogen tegenwerken. Bovendien voelden zij zich allen eerst Françaises en daarna mens.